

Міністерство освіти і науки України

Луцький національний технічний університет

Факультет митної справи, матеріалів та технологій

Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «БАКАЛАВР»**

**Туризм як складова повоєнного відновлення регіонів
України**

спеціальність 242 «Туризм»

освітня програма «Туризм»

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ТРз41

_____ **ГАВРИЛОВИЧ Олександра Сергіївна**
(підпис)

Керівник:

_____ доктор філософії, доц. **СМАЛЬ Б.А.**
(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«___» _____ 2025 р.

Гарант освітньої програми:

к.е.н., доц. **ДАЩУК Ю.Є.**

_____

Луцьк – 2025 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *митної справи, матеріалів та технологій*

Кафедра *туризму та готельно-ресторанної справи*

Ступінь вищої освіти: *бакалавр*

Галузь знань: *24 Сфера обслуговування*

Спеціальність: *242 Туризм*

Освітня програма: *Туризм*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Л.Ю. Матвійчук

«___» _____ 2025 р.

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Гаврилович Олександрі Сергійович

1. Тема кваліфікаційної роботи *Туризм як складова повоєнного відновлення регіонів України*

Керівник роботи: *Смаль Борис Анатолійович, доктор філософії, доцент*
затверджені наказом вищого навчального закладу № 4/01-02 від 02.01.2025.

2. Строк подання студентом роботи до 31.05.2025 р.

3. Вихідні дані до роботи ДАРТ, UNWTO, науково-методичні розробки вітчизняних та зарубіжних авторів, нормативно-правові акти, які регулюють туристичну діяльність, офіційні звіти та публікації міжнародних організацій, органів державної влади, статистичних бюро, державні та галузеві стандарти, джерела Інтернет.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. Теоретичні засади розвитку туризму як інструменту відновлення регіонів.

Розділ 2 Діагностика стану та перспектив розвитку туризму в Україні та його відновлення в умовах війни

Розділ 3. Напрями відновлення туризму в регіонах у повоєнний період

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Аналіз динаміки податкових надходжень від туристичної сфери західних регіонів України за 2021–2024 рр.

Туристичний збір за 2024 рік.

6. Консультанти розділів роботи

Розділи	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
<i>Розділ 1. Теоретичні засади розвитку туризму як інструменту відновлення регіонів</i>	проф. Матвійчук Л.Ю.		
<i>Розділ 2 Діагностика стану та перспектив розвитку туризму в Україні та його відновлення в умовах війни</i>	проф. Матвійчук Л.Ю.		
<i>Розділ 3. Напрями відновлення туризму в регіонах у повоєнний період</i>	проф. Матвійчук Л.Ю.		
<i>Висновки</i>	проф. Матвійчук Л.Ю.		
<i>Нормо контроль</i>	доц. Дашук Ю.Є.		

7. Дата видачі завдання «02» січня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Термін виконання етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Примітка
1	<i>Обґрунтування вибору теми кваліфікаційної роботи</i>	до 01.12.2024 р.	
2	<i>Огляд літератури та досліджування проблеми для написання кваліфікаційної роботи</i>	20.01.2025 р.	
3	<i>Написання теоретичної частини кваліфікаційної роботи</i>	20.02.2025 р.	
4	<i>Написання аналітичної частини кваліфікаційної роботи</i>	20.03.2025 р.	
5	<i>Написання проектної частини кваліфікаційної роботи</i>	20.04.2025 р.	
6	<i>Висновки</i>	01.05.2025 р.	
7	<i>Формування і організація списку використаних джерел</i>	10.05.2025 р.	
8	<i>Попередній захист кваліфікаційної роботи бакалавра</i>	20.05.2025 р.	
9	<i>Нормоконтроль</i>	21.05.2025 р.	
10	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	до 30.05.2025 р.	
11	<i>Представлення кваліфікаційної роботи бакалавра до захисту</i>	01.06.2025 р.	

Здобувач вищої освіти

_____ (Гаврилович О.С.)
(підпис) (прізвище, ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ (Смаль Б.А.)
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Анотація *Гаврилович О.С.* Туризм як складова повоєнного відновлення регіонів України. – На правах рукопису. Кваліфікаційна робота першого (бакалаврського) рівня, освітньо-професійної програми «Туризм», за спеціальністю 242 Туризм, галузі знань 24 Сфера обслуговування – Луцький національний технічний університет, кафедра туризму та готельно-ресторанної справи. – Луцьк, 2025. – 58 с., список джерел – 51 найменування.

Досліджено теоретичні та практичні аспекти формування туризму як інструменту соціально-економічного відновлення регіонів України в повоєнний період. Розглянуто теоретичні засади сталого розвитку туристичної сфери, визначено чинники, що впливають на її ефективність у відновлювальному процесі. Проведено діагностику сучасного стану туристичної сфери в регіонах України та її перспектив у контексті викликів війни. Запропоновано стратегічні напрями розвитку повоєнного туризму, зокрема створення туристичного кластеру Волині «Шацькі горизонти».

Практичне значення роботи полягає в обґрунтуванні можливостей туризму для стимулювання економіки, збереження культурної спадщини, формування позитивного іміджу країни та активізації місцевих громад. Робота може бути використана як основа для реалізації програм регіонального розвитку та розробки туристичних стратегій у післявоєнний період.

Ключові слова: туризм, повоєнне відновлення, регіональний розвиток, сталий розвиток, туристичний кластер, стратегія.

ANNOTATION

Annotation *Havrylovych O.S.* Tourism as a Component of Post-War Recovery of Ukraine's Regions. – As a manuscript. Qualification work of the first (bachelor's) level, educational and professional program «Tourism», specialty 242 Tourism, field of knowledge 24 Service Sector – Lutsk National Technical University, Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business. – Lutsk, 2025. – 58 p., list of references – 51 items.

The study explores theoretical and practical aspects of tourism development as a tool for the socio-economic recovery of Ukraine's regions in the post-war period. It examines the theoretical foundations of sustainable tourism development and identifies key factors influencing its effectiveness in the recovery process. The current state and future prospects of the tourism sector in Ukraine's regions are diagnosed in light of wartime challenges. Strategic directions for the development of post-war tourism are proposed, including the creation of a tourism cluster in Volyn – «Shatsk Horizons».

The practical significance of the work lies in substantiating the potential of tourism to stimulate economic growth, preserve cultural heritage, promote a positive national image, and activate local communities. The results of the study can serve as a foundation for regional development programs and post-war tourism strategy formulation.

Keywords: tourism, post-war recovery, regional development, sustainable development, tourism cluster, strategy.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНІ	10
1.1. Зміст та значення туризму у відновленні та розвитку регіонів	10
1.2. Інституційне забезпечення розвитку туризму	15
1.3. Світовий та вітчизняний досвід розвитку туризму для повоєнного відновлення регіонів	22
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВІДНОВЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ	26
2.1. Аналіз стану та перспектив розвитку туризму в регіонах в Україні	26
2.2. Факторний аналіз розвитку туризму в регіонах України	29
2.3. Оцінка рівня розвитку туризму в регіонах України	32
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	37
3.1. Стратегічні напрями відновлення туризму у регіонах України	37
3.2. Розробка проєкту: Туристичний кластер Волинської області «Шацькі горизонти»	43
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

Обґрунтування актуальності теми дослідження полягає в необхідності пошуку ефективних стратегій для повоєнного відновлення регіонів України, що постраждалих від бойових дій, через інструменти сталого туризму. Вивчення та аналіз туристичного потенціалу регіонів України, а також розробка моделей інтеграції в загальнодержавну стратегію відбудови становлять важливе наукове та практичне значення. Сфера туризму має великий потенціал для сприяння економічному розвитку, створенню робочих місць, залученню інвестицій, збереженню та популяризації культурної спадщини, а також формуванню позитивного іміджу держави на міжнародному рівні. Післявоєнний період відкриває нові можливості для переосмислення ролі туризму в регіональному розвитку від екологічного й культурного туризму до меморіального та волонтерського туризму, що набувають особливої актуальності в контексті відновлення країни.

Стан вивченості проблеми. Туризму, як складової повоєнного відновлення регіонів України присвячено увагу багатьох дослідників та науковців, зокрема : Ю. Іваненко, С.Пономаренко, І Кравченко, Т. Ярова, Т. Поліщук, О. Литвин, А. Шевченко, Г. Гуменюк, Л. Козак, Н. Дмитрик, Л. Кравчук, О. Ткаченко, Д. Черненко, Ю.Лисенко, О. Крупа, Ю. Литвиненко, Г. Мельник, О. Нечитайло, І. Онопрієнко, О. Петрова, Л. Руденко, Н. Сергієнко, О. Собченко, М. Степаненко, С. Філіпчук, Д. Харченко, О. Черниш, І. Шевченко та інших. Всі автори досліджували окремі аспекти, проте загалом, сучасний стан проблеми залишається не вивченим

Метою роботи є обґрунтувати ролі та значення туризму як інструменту соціально-економічного відновлення регіонів України в повоєнний період, визначити пріоритетні напрями розвитку туристичної сфери в контексті відбудови інфраструктури, зміцнення місцевих громад, формування позитивного іміджу країни та стимулювання економічної активності на постраждалих територіях.

З метою досягнення зазначеного були поставлені такі *завдання*:

- визначити зміст та значення туризму у повоєнному відновленні та розвитку регіонів;
- систематизувати світовий та вітчизняний досвід розвитку туризму;
- провести діагностику стану та перспектив розвитку туризму в регіонах України;
- спроектувати туристичний кластер Волинської області «Шацькі горизонти».

Об'єктом дослідження є процес повоєнного відновлення регіонів України, зокрема його соціально-економічні, інфраструктурні та гуманітарні аспекти, у контексті залучення туристичної сфери як чинника сталого розвитку для постраждалих територій.

Предметом дослідження є механізми, інструменти та напрями використання потенціалу туризму для забезпечення ефективного повоєнного відновлення регіонів України, зокрема відновлення інфраструктури, створення робочих місць, активізації місцевих громад та формування позитивного іміджу територій.

Перелік використаних у ході проведення дослідження методів: аналіз (для порівняння та вивчення наукової літератури, законодавчих актів та стратегічних документів у сфері туризму та повоєнного відновлення), порівняльний метод (для аналізу досвіду інших країн, які проходили процес повоєнної відбудови з використанням туристичного потенціалу), статистичний метод (для обробки й аналізу даних щодо стану туристичної сфери в різних регіонах України), SWOT-аналіз (для визначення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз розвитку туризму як складової повоєнної відбудови регіонів України).

Джерела інформаційної бази дослідження. Інформаційною базою для написання роботи були офіційні статистичні дані Державного агентства розвитку туризму України, Головного управління статистики у Волинській області, провідні наукові українські й іноземні праці, присвячені дослідженню

повоєнного відновлення регіонів України, сайти та інші відкриті інтернет-джерела.

Новизна дослідження Удосконалено теоретичні засади щодо розвитку туристичного потенціалу для відновлення регіонів України, які на відмінну від відомих, являються не зовсім актуальними, у зв'язку з воєнними діями. Запропоновано нові аспекти стратегічного розвитку туризму у постраждалих регіонах

Практична цінність одержаних результатів. Отримані знання можуть бути використані для розробки ефективних стратегій розвитку туристичної сфери у післявоєнний період. Запропоновані різноманітні підходи вирішення проблем посприяють формуванню нових та модернізованих напрямів регіонального розвитку. Отримані результати досліджень можуть бути використані для реалізації певних програм для відновлення територій через розвиток туризму

Апробація результатів дослідження. Основні результати досліджень були апробовані в процесі підготовки різноманітних статей, які представлено на студентських науково-практичних конференціях, присвячених проблемам розвитку туризму в умовах повоєнного відновлення регіонів України. Матеріали досліджень використовувалися від час проходження практики у певних туристичних установах, що дозволило перевірити їх практичну значущість і дало змогу адаптувати отримані знання до реальних умов функціонування сфери.

Структура роботи складається зі вступу, трьох основних розділів, загальні висновків, містить 47 сторінок тексту, 7 рисунків, 13 таблиць список використаних джерел включає 51 найменувань літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНІВ

1.1. Зміст та значення туризму у відновленні та розвитку регіонів

У сучасних умовах значення туризму потрібно розглядати як інструмент для розвитку регіонів України. У цьому змісті, туризм виходить за межі звичайного переміщення людини з одного місця в інше та стає засобом особистісного зростання, культурної взаємодії та самопізнання. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю пошуку ефективних стратегій відновлення регіонів, що постраждали від бойових дій, через інструменти сталого туризму. Вивчення та аналіз туристичного потенціалу регіонів України, а також розробка складових інтеграції туризму в загальнодержавну стратегію повоєнної відбудови становлять важливе наукове та практичне значення [15].

Туризм вважається головною складовою, яка сприяє економічному зростанню завдяки як прямому, так і опосередкованому впливу, стимулює додаткові джерела прибутку для регіонів, що сприяє активному розвитку інших секторів економіки. Це все підкреслює необхідність створення нових та сучасних туристичних продуктів і послуг на ринку, які відображатимуть локальну специфіку та одночасно акцентувати увагу на принципах сталого розвитку, особливо в умовах повоєнного відновлення. Водночас туризм виступає як інструмент зміцнення єдності народу та розширення міжнародних економічних і культурних зв'язків. Актуальні дослідження акцентують увагу, що роль інновацій та використання нових технологій може істотно посилити конкурентоспроможність кожного з регіонів. Загалом туризм сьогодні сприймається як багатовимірне явище, що має стратегічне значення для регіонального розвитку та відновлення, оскільки впливає на економічні, соціальні й культурні аспекти життя. Розгляд туризму в контексті регіональних економічних досліджень створює широкі можливості для глибшого аналізу,

адже ця сфера має суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток територій на різних рівнях [5]. У цьому зв'язку доцільно виділити кілька ключових напрямів дослідження:

1. Економічний вплив туристичної діяльності на пошкоджені регіони. Цей аспект охоплює вивчення як безпосередніх, так і опосередкованих економічних вигід, зокрема, збільшення можливостей для працевлаштування, підвищення доходів жителів регіону, відновлення та розвиток інфраструктури. Також важливим є аналіз потенціалу туризму в залученні іноземних інвестицій у готельний бізнес, ресторанну сферу, транспорт та інші індустрії.

2. Соціально-економічні можливості та ризики. Оцінюється, яким чином туризм впливає на соціальну сферу регіонів: позитивно (наприклад, збереження культурної спадщини), та негативно (туристифікація, зміна традиційного способу життя). Окрему увагу потрібно звернути викликам у сфері сталого розвитку та безпеки населення, слід здійснити пошук ефективних рішень для збереження природного середовища країни в складних умовах.

3. Стратегії розвитку регіонального туризму та державна політика. Тут розглядаються усі можливості для управління, які можуть застосовуватися на рівні держави та місцевих органів влади з метою підтримки туристичної сфери у період повоєнного відновлення. Також розглядаються можливості міжнародного співробітництва у сфері туризму як фактору інтеграції регіонів у ринок туристичних послуг на вищому рівні.

4. Сучасні підходи та маркетингові стратегії. Якісне та ефективне просування регіону як туристичного продукту передбачає застосування новітніх маркетингових стратегій, у тому числі цифрових технологій. Особливу роль відіграє розвиток нових видів послуг, що базуються на модернізованих інноваціях і відповідають сучасним запитам туристів.

5. Дослідження конкретних регіональних прикладів. Аналіз практичного досвіду різних територій дозволяє виявити як успішні кейси інтеграції, так і приклади, де впровадження туристичних стратегій стикнулося з труднощами.

Такий підхід сприяє формуванню висновків і рекомендацій для покращення регіональної туристичної політики.

Відповідно до визначення, туризм – це тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання з оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без виконання оплачуваної роботи в пункті призначення [7], доцільно також розрізняти його різновиди, які класифікуються насамперед за метою подорожі (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Структура видів туризму за метою

Вид туризму	Підвиди туризму	Мета
Культурний туризм	Історичний, мистецький, музичний, фестивальний туризм та ін.	Пізнання місцевої культури
Пригодницький туризм	Гірський туризм, дайвінг, серфінг, екстремальний туризм та ін.	Отримання нових вражень, часто екстремальних
Екотуризм	Дикий туризм, спостереження за птахами, природоохоронний туризм та ін.	Екологічна освіта та еднання з природою
Оздоровчий туризм	СПА-туризм, медичний туризм, йога-тури та ін.	Покращення стану здоров'я
Діловий туризм	Конференції, корпоративні поїздки, виставковий туризм	Поєднання подорожей з професійною діяльністю
Відпочинковий туризм	Пляжний туризм, круїзи, шопінг-туризм та ін.	Відновлення фізичних і психічних сил

Джерело: складено автором на основі Закону України «Про туризм»

У таблиці представлено класифікацію туризму відповідно до основної мети подорожі. Кожен вид має свої характерні підвиди що конкретизують форми туристичної діяльності. Ця структура дозволяє глибше вивчити мету туриста, систематизувати різні види туристичної активності та краще зрозуміти мотивацію мандрівників залежно від їхніх потреб та очікувань.

Сучасні теоретичні підходи та моделі регіональної економіки - зокрема концепції економічного й інноваційного розвитку, сталого зростання, кластеризації, а також системний і мережевий підходи розглядають туризм як важливий фактор економічного зростання та інтеграції регіонів [6]. Щодо збереження природних територій, то і в Україні, і в Європі існує значна кількість об'єктів. Однак у ЄС система охорони природи краще організована: національні парки мають стабільне фінансування, чітке управління та інтеграцію з туристичною політикою. В Україні ж природоохоронні установи

часто недофінансовані, що обмежує їхню ефективність і туристичну привабливість. Туризм має як позитивний так і негативний вплив на довкілля, що буде впливати на відновлення регіонів. Щоб зменшити негативний вплив запропоновано певні заходи (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Вплив туризму на довкілля
як складова повоєнного відновлення регіонів України

Вид	Позитивний вплив	Негативний вплив	Заходи для зменшення впливу
Екологічний туризм	Сприяє розвитку природоохоронних ініціатив, відновленню природних ландшафтів, захисту рідкісних видів флори і фауни.	Може призвести до надмірного навантаження на екосистеми, що погіршує їх стан.	Обмеження кількості туристів у природних зонах, контроль за дотриманням екологічних стандартів.
Інвестиції в проекти	Створення «зелених» проектів, таких як екологічні готелі, енергозберігаючі технології, природоохоронні маршрути.	Ризик будівництва без врахування екологічних аспектів, що може призвести до забруднення і руйнування природних ресурсів.	Ретельний контроль за екологічними стандартами при будівництві, стимулювання екологічно безпечних інвестицій.
Освітні проекти та підвищення свідомості	Туристи отримують знання про важливість охорони довкілля, сприяють розвитку екологічних ініціатив у місцевих громадах.	Туризм може призвести до недостатньої уваги до екологічних проблем, якщо нема належного освітнього контексту.	Організація екологічних кампаній для туристів, навчання місцевих жителів методам сталого туризму.
Забруднення та руйнування природних ресурсів	-	Збільшення сміття, забруднення водних і ґрунтових ресурсів, руйнування ландшафтів від надмірної кількості туристів.	Забезпечення інноваційної системи утилізації, формування культури серед туристів та контроль за потоком відвідувачів.
Втрата біорізноманіття	-	Руйнування місць існування диких тварин, зміни в екосистемах через інтенсивний туризм.	Розробка програм охорони, встановлення обмежень на відвідування природних територій.
Зниження якості води та ландшафтів	-	Витрати водних ресурсів для туристичної інфраструктури, руйнування природних ландшафтів.	Встановлення норм для використання водних ресурсів, планування екологічно безпечних будівельних проектів.

Джерело: складено автором

Значної уваги слід приділити негативним аспектам, що впливають на довкілля, зокрема в контексті відновлення після війни в Україні. Зокрема це забруднення. За рахунок збільшення кількості туристів можуть відбутися зміни в екосистемах, щоб зменшити потенційні проблеми та зменшити можливі негативні наслідки було запропоновано низку рекомендацій. Насамперед, потрібне повне дотримання екологічних стандартів, ретельний контроль та охорона територій, створення систем збору та утилізації, встановлення норм для використання різноманітних туристичних ресурсів.

Підсумуємо, що Україна має досить потужний потенціал, але потребує комплексної підтримки з усіх можливих сторін. Туризм виконує не лише рекреаційну та розважальну функцію, а й може стати дієвим засобом повоєнного відновлення держави, особистісного розвитку, економічного зростання, культурного обміну, та самопізнання. Таким чином він являється масштабною складовою, що охоплює широкий спектр соціально-економічних процесів із специфікою регіонів. В реальних умовах ця сфера перебуває під впливом глобальних та регіональних тенденцій, що у взаємодії формують нові підходи до розвитку окремих туристичних напрямів і загальнодержавного рівня в цілому. У результаті, туризм виступає чинником підвищення конкурентоспроможності територій, сприяє їхньому сталому розвитку та формуванню позитивного іміджу. Основний акцент у дослідженні робиться саме на післявоєнне відновлення регіонів в системному характері туристичної сфери, її взаємозв'язку з інноваціями, рівнем соціальної інтегрованості та забезпеченням безпеки. За нашою оцінкою, туризм варто сприймати як важливий механізм активізації внутрішнього потенціалу регіону, що здатен забезпечити як економічну динаміку, так і підвищення якості життя населення.

1.2. Інституційне забезпечення розвитку туризму

Аналіз сучасних організаційно-інституційних основ ефективного розвитку регіонального туристичного ринку залишається недостатньо дослідженим і потребує поглибленої уваги. Цей напрямок наукових пошуків має охоплювати вивчення законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює відповідний процес, роль держави, взаємини учасників туристичної сфери, а також діяльність місцевої влади і їхній внесок у розвиток саме на регіональному рівні. У цьому контексті відкриваються перспективи для розв'язання проблем, пов'язаних із формуванням інституційної інфраструктури, яка сприятиме ефективному функціонуванню туристичного ринку, а також для визначення шляхів подолання організаційних перешкод. Особливості регулювання розвитку регіонального туристичного ринку визначаються застосуванням економічних методів. Адміністративні заходи, як правило, використовуються головним чином для контролю за цінами, технологією та реалізацією формування туристичного продукту відповідно до чинних стандартів. Ключовим аспектом є забезпечення стабільної роботи загальної інфраструктури: банківської системи, фінансової сфери, комунікацій, транспорту тощо. Без належно розвиненої інфраструктури, туристична діяльність у регіоні виявляється неефективною, а витрачені на неї кошти - необґрунтовано високими [1].

Державне регулювання охоплює такі складові [5]:

- регулятивне законодавство;
- встановлення обмежень на туристичну діяльність у заповідних зонах та видачу відповідних ліцензій;
- нормування організаційно-правових форм підприємництва в сфері туризму;
- систему оподаткування;
- інвестиційну політику і т.д.

Основні функції держави у сфері регулювання туристичної діяльності на регіональному рівні наведені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 – Основні функції держави
у сфері регулювання туристичної діяльності

Функція	Зміст функції
Нормативно-правове регулювання	Прийняття законів, постанов, стандартів та нормативів у сфері туризму
Ліцензування та класифікація	Контроль за відповідністю туристичних компаній вимогам безпеки та якості
Захист прав споживачів туристичних послуг	Гарантування прав туристів, розгляд скарг, забезпечення відшкодування збитків
Фінансове та податкове регулювання	Надання пільг, субсидій, встановлення податкової політики для розвитку сфери
Маркетинг та просування національного турпродукту	Популяризація країни як туристичного напрямку на внутрішньому та зовнішньому ринку
Інфраструктурна підтримка	Інвестиції в транспорт, готелі, інформаційні системи, об'єкти культури тощо.
Освіта та підготовка кадрів	Підтримка освітніх установ і підвищення кваліфікації працівників.
Міжнародна співпраця	Укладання договорів, участь у міжнародних туристичних організаціях і форумах
Моніторинг і статистика	Збір, аналіз і публікація статистичних даних про туристичну діяльність

Джерело: складено автором

Сучасна система відновлення повинна формувати позитивний імідж країни. Ще одним фактором впливу є фінансове та податкове регулювання сфери. Тут йдеться про встановлення податків, формування сприятливого середовища для бізнесу, надання пільг, підтримка інвестицій. Не менш ефективною є завдання маркетингу по просуванню туристичного продукту, адже навіть найкраща інфраструктура в світі чи сервіс не мають значення, якщо про них ніхто не знає. Держава повинна активно представляти свій національний продукт на високому рівні, долучатись до всіх можливих виставок, організовувати маркетингові кампанії та підтримувати створення унікального бренду країни в туристичному напрямку. Окремої уваги слід приділити інфраструктурній підтримці, оскільки жодна туристична концепція не зможе реалізуватись без інфраструктури. Слід знати що розвиток туризму неможливий без професіоналів у цій сфері. Тому освіта та підготовка фахівців є ще однією критично важливою функцією. Держава повинна надавати підтримку освітнім програмам, оновлювати навчальні плани відповідно до

сучасних вимог, сприяти розвитку практичних навичок у студентів і стимулювати підвищення професійних навичок вже працюючих спеціалістів.

Законодавство дозволяє забезпечити відповідність послуг певним стандартам і мінімізувати ризики для туристів. Одночасно з цим, виконувати функцію захисту прав споживачів туристичних послуг. Це передбачає не лише розгляд скарг і конфліктних ситуацій, а й створення умов, у яких споживач почуватися впевнено й безпечно. Туристична сфера не може функціонувати без ефективної ролі держави, яка виступає не лише як регулятор, але й як партнер, інвестор, гарант і стратегічний координатор. Одна з ключових функцій держави – нормативно-правове регулювання. Саме вона формує законодавче «поле», в межах якого діють суб'єкти туристичного ринку. Вона встановлює всі правила, які забезпечують правову визначеність, прозорість діяльності та захист інтересів усіх учасників туристичного бізнесу. Без чітко сформованої правової бази індустрія ризикує залишитись у тіні або потрапити під недобросовісний вплив [22]. Основні інституції регулювання туристичної діяльності можемо переглянути на рисунку 1.1.

Рисунок 1.1 Інституційне забезпечення розвитку туризму України

Джерело: створено автором на основі інформації [51].

Одним з основних органів, що відповідає за просування туристичного потенціалу країни є Державне агентство розвитку туризму. В свою чергу, Міністерство культури та інформаційної політики реалізує державну політику у відповідних сферах через розробку нормативно-правових актів. Слід зауважити, значний вплив у сфері туризму мають й інші органи, зокрема Міністерство закордонних справ, яке відповідає за міжнародну співпрацю, а також Міністерство інфраструктури, яке забезпечує логістичну підтримку для розвитку туризму. Державна прикордонна служба і митна служба забезпечують контроль за безпекою туристичних потоків і митним регулюванням. На місцевому рівні органи самоврядування активно сприяють розвитку регіональних туристичних ініціатив. Такий підхід свідчить про багатогранність і взаємозв'язок різних державних інституцій, що працюють для розвитку сфери в Україні.

У сучасності туризм тісно пов'язаний із глобальними процесами, тому міжнародна співпраця – невід'ємна частина державної політики. Участь у світових туристичних організаціях, укладання угод про спрощення подорожей, взаємне просування турпродуктів зміцнює позиції країни на глобальному ринку й сприяє збільшенню потоку туристів. Загалом ефективне управління неможливе без моніторингу ситуацій та постійного збору статистичних даних. Аналіз стратегій, тенденцій, структур туристичних потоків, рівня задоволеності туристів та інших показників дозволяє приймати сформовані рішення, планувати розвиток індустрії та своєчасно реагувати на різноманітні виклики. Ці функції не існують окремо одна від одної - вони тісно взаємопов'язані і формують цілісну систему управління в сфері туризму. Їхній збалансований розвиток і ефективне впровадження – шлях до сталого зростання. Згідно до результатів досліджень [4-7], розвиток туристичного сектору в Україні стримується низкою інституційних проблем, зокрема:

1. На регіональному рівні відсутня цілісна та стабільна система законодавчого й нормативно-правового регулювання у сфері туризму. Нормативні положення, що стосуються туристичної діяльності, розкидані між

різними правовими актами, які належать до різноманітних сфер права. Відповідно, спричиняє неузгодженість, суперечності та правову невизначеність, що й створює додаткові перешкоди для підприємців та потенційних інвесторів, відповідно, ускладнює їхню успішну діяльність у туристичній сфері.

2. Чинне законодавство не забезпечує належної підтримки новітніх форм підприємництва у сфері туризму. Зокрема, розвиток таких напрямів, як аграрний, екологічний і гастрономічний туризм, залишається практично поза межами державної уваги. Це суттєво звужує можливості для формування сучасних туристичних продуктів, які могли б стати важливим інструментом повоєнного відновлення регіонів України.

3. Проблема підготовки кваліфікованих кадрів залишається актуальною для туристичної сфери України. Сучасна система професійної освіти не відповідає реальним потребам ринку: значна частина випускників закладів вищої освіти демонструє недостатній рівень спеціалізованих знань і практичних навичок. Також, спостерігається нестача фахівців середньої та початкової ланки, це негативно впливає на якість туристичного обслуговування і гальмує в подальшому розвиток індустрії.

4. Недостатня ефективність ринкових механізмів фінансування туристичної сфери є суттєвою проблемою для України. На сьогодні відсутні дієві інструменти залучення коштів для реалізації нових туристичних ініціатив, зокрема для малих і сімейних підприємств. Складнощі з отриманням стартового капіталу та залученням інвестицій значно обмежують розвиток підприємницької діяльності в туризмі, що особливо актуально в контексті післявоєнного відновлення.

5. Недоліки чинної податкової системи України не сприяють активному розвитку туристичного підприємництва. Відсутність цільових податкових пільг для суб'єктів у сфері туризму, стримує зростання масових напрямів туризму, обмежує створення нових робочих місць і негативно впливає на інвестиційну привабливість сфер.

6. В Україні бракує єдиної інформаційної системи. Така система могла б об'єднувати усю інформацію про міжнародні, національні та регіональні туристичні програми й проекти, що дало б змогу ефективно оцінювати поточний стан та перспективи внутрішнього й зовнішнього туристичного ринку. Створення подібної платформи сприяло б підвищенню прозорості, полегшенню доступу до даних для всіх зацікавлених сторін і, як наслідок, активнішому залученню інвесторів до фінансування ініціатив, спрямованих на розвиток туризму у період післявоєнного відновлення.

Щоб вирішити ці проблеми та зробити туризм дієвим інструментом відновлення, необхідно запровадити цілісний підхід до реформування індустрії. Передусім, варто створити єдиний правовий акт, що регулюватиме туристичну діяльність в умовах післявоєнної трансформації. Упорядкування законодавства дозволить сформувати прозоре та зрозуміле правове поле для підприємців. Важливо розробити регіональні нормативні механізми, які враховуватимуть специфіку постраждалих територій, це допоможе відкрити нові шляхи для локального розвитку та інвестицій. Необхідна підтримка нестандартним формам туризму (культурно-пізнавальний, екотуризм, сільський, воєнно-історичний). Це потребує гнучких програм стимулювання малого бізнесу, податкових пільг, а також важливо спростити процедури реєстрації для нових суб'єктів туристичної діяльності. Необхідно приділити увагу професійній підготовці кадрів. Навчальні програми повинні не просто відповідати міжнародним стандартам, а готувати фахівців до викликів нової реальності. Підключення бізнес-структур до розробки навчальних матеріалів, створення систем стажування та програм перекваліфікації сприятиме зростанню якості сервісу та професіоналізму в сфері туризму. Не менш актуальним є створення дієвих фінансових інструментів для підтримки малих туристичних бізнесів: доступне кредитування, державні гранти на проекти відновлення туристичних об'єктів, пільги для заходів з охорони навколишнього середовища. Ось такі кроки сприятимуть створенню робочих місць, розвитку інфраструктури та відновленню економічної активності в регіонах. Варто запровадити єдину

цифрову платформу, яка інтегруватиме дані про туристичні ресурси, доступні грантові програми, ініціативи підтримки бізнесу й аналітику щодо туристичного потенціалу регіонів. Така система стане зручним інструментом для управлінців і інвесторів та допоможе просувати Україну на туристичному ринку. В результаті, можна сформувати низку неформальних інституцій, що будуть брати участь у повоєнному розвитку сфери туризму (таблиці 1.4).

Таблиця 1.4 – Неформальні інституції повоєнного відновлення сфери туризму, їх основні функції

Інституція	Основні функції
Громадські об'єднання	Формування нових туристичних кампаній та їх успішне представлення на ринку, підвищення якості послуг, забезпечення автономного управління
Національні традиції та звичаї	Реалізація унікальних туристичних продуктів, збереження культурної спадщини, гостинність
Соціальні мережі	Хороші відгуки та рекомендації, цифровий маркетинг, підвищення попиту на туристичні послуги
Освітні ініціативи	Сприяння до формування екологічної та культурної ініціативи, поширення знань про туризм на вищому рівні
Професійні клуби	Забезпечення професійним навчанням, обмін досвідом, нетворкінг
Медіа сфера та блогери	Розробка іміджу різних регіонів, туристичних напрямків, підтримка місцевих ініціатив та інформування туристів, розвиток та просування локальних брендів
Релігійні іституції	Популяризація об'єктів духовної спадщини, забезпечення підтримки та процвітання паломницького туризму

Джерело: складено автором

Неформальні, так як і формальні інституції є важливою складовою регуляторної діяльності та виконують функції контролю якості у туризмі. Попередньо згадані інституції виступають частиною повоєнного відновлення України. Основне їх завдання – формування нових кампаній та продуктів, підтримка ініціатив, інноваційні розробки та їх популяризація. З одного боку, це створює захист для споживачів, з іншого - змушує підприємства покращувати якість свого сервісу, аби відповідати встановленим вимогам.

Отож, інституційне забезпечення туристичного сектору в Україні є багатогранним процесом, що охоплює державну підтримку, удосконалення

законодавчої бази, розвиток фінансових механізмів, популяризацію туристичних напрямків та налагодження співпраці з міжнародними партнерами. Всі ці функції не існують окремо одна від одної - вони тісно взаємопов'язані і формують цілісну систему державного управління в сфері туризму. Рациональне застосування цих інструментів допомагає формувати привабливе інвестиційне середовище та забезпечує сталий розвиток. В умовах післявоєнної відбудови, туризм не лише сфера відпочинку, а й важливий інструмент регіонального економічного підйому. Однак низка системних проблем продовжує стримувати розвиток сфери. Внаслідок маємо низьку інвестиційну привабливість і втрачені можливості для активного залучення внутрішніх і міжнародних туристів. Не зважаючи на перепони, туризм у повоєнний період повинен стати не другорядним, а пріоритетним інструментом соціально-економічного відновлення та відродження територій.

1.3. Світовий та вітчизняний досвід розвитку туризму для відновлення регіонів

У сучасному світі туризм давно розглядається не лише як форма дозвілля чи джерело доходу, а як ефективний інструмент активізації «життя» регіонів, особливо тих, що постраждали внаслідок певних подій. Таким чином туризм посідає провідне місце в програмах відновлення багатьох країн. Туризм сприяє відновленню територій, полегшуючи перехід від кризового стану до сталого розвитку. Світовий досвід доводить, що саме туризм може стати ключовим аспектом для відновлення не лише економічного середовища, а й для формування стійкої мирної та безпечної перспективи в регіонах [14]. На рисунку 1.2 виділено кілька кейсів, які варто переглянути для розуміння того, як туризм вплинув на відновлення в інших країнах.

Хорватія	Колумбія	Шрі-Ланка	Раунда
<ul style="list-style-type: none"> • після військових дій на початку 1990-х років зробила туризм пріоритетним напрямом економічної політики. Завдяки активній підтримці з боку держави, залученням інвестицій, реформам у сфері безпеки, розбудові інфраструктури та просуванню іміджу країни на міжнародному ринку, туризм став ключовим інструментом відновлення регіонів Далмації, Істрії та Славонії 	<ul style="list-style-type: none"> • завдяки покращенню безпекової ситуації після багаторічного конфлікту з ФАРК, основний акцент був над культурним різноманіттям країни з великим потенціалом у сфері екотуризму, культурного та пригодницького туризму. Держава інвестувала в розвиток кластерів, транспортну інфраструктуру, готельну справу та навчання кадрів. 	<ul style="list-style-type: none"> • після завершення громадянської війни у 2009 році уряд Шрі-Ланки поставив за мету масштабну програму - розвиток туризму на звільнених територіях. Було розроблено інфраструктурні проекти, знижено податки для туристичних компаній, підтримувався малий бізнес, а також проведено інформаційні кампанії на міжнародному рівні. 	<ul style="list-style-type: none"> • після геноциду 1994 року Руанда реалізувала активну стратегію розвитку екотуризму, орієнтованого національними парками та дикою природою. Цей підхід сприяв залученню іноземних туристів, створенню нових робочих місць у сільських регіонах, підвищенню міжнародного іміджу і покращенню екологічного балансу.

Рисунок 1.2. Приклади світового розвитку туризму для відновлення регіонів
Джерело: на основі інформації з джерела [39]

Наведені кейси показують успішні приклади світового розвитку туризму для відновлення регіонів та підкреслюють важливість комплексного підходу. У кожного з варіантів можемо побачити: підтримку з боку держави, міжнародне партнерство, маркетинг, підтримка підприємництва, реконструкція інфраструктурних об'єктів, інвестиції, залучення місцевого населення та найголовніше – стабілізація безпекової ситуації. Переглянуті приклади успішного розвитку туризму країн потрібно взяти за приклад і обов'язково у перспективі використати отримані знання у великому повоєнному відновленні регіонів нашої держави.

Україна, зіткнувшись із важкими викликами повномасштабного вторгнення, володіє великим потенціалом для туристичного розвитку та шукає правильні шляхи для відновлення постраждалих регіонів. У цьому змісті світового досвіду ця сфера розглядається як перспективну складову, що дозволяє повернути економічну активність та підтримати культурну

ідентичність національного простору. У вітчизняній практиці існує безліч прикладів успішних ініціатив (табл. 1.5)

Таблиця 1.5 – Український досвід розвитку туризму для відновлення регіонів

Регіон	Проблема	Спосіб відновлення
Центральна Україна	Деокупація після 2022 року	У звільнених районах з'явилися нові формати туристичної активності—туризм пам'яті. Місцеві громади реалізували нові туристичні ініціативи: створювати музеї, маршрути, експозиції, присвячені подіям війни. Такі проекти популяризують правду про, сприяють збереженню історичної пам'яті, дозволяють створювати робочі місця, залучають міжнародну допомогу та допомагають економіці
Південь та Схід	Активні бойові дії на території	Попри триваючі бойові дії, ці регіони мають потужний рекреаційний потенціал. До війни кластери об'єднували місцеві бізнеси й різноманітні організації. Особливістю їх була підтримка малого бізнесу та громадських організацій. Ці моделі можуть бути масштабовані як цілі платформи для промоції територій, залучення інвестицій, тощо
Карпатський регіон	Економічна нестабільність після кризи 2008 року	У періоди економічної нестабільності саме Карпатський регіон демонстрував відносну стійкість завдяки розвитку сільського зеленого туризму. Громади запроваджували локальні програми підтримки, популяризації народних промислів та облаштування інфраструктури для внутрішнього туризму. Це надало особливого значення в умовах війни. Унаслідок внутрішньої міграції вони прийняли велику кількість ВПО, що активізувало попит на житло, харчування, побутові послуги. Зелений туризм став ефективним способом інтеграції переселенців у громади через зайнятість, та участь у громадських ініціативах.

Джерело: складено автором

Вітчизняний досвід демонструє важливу роль туризму у реалізації відновлюючих ініціатив. На нашу думку, для України важливо розробити успішну стратегію розвитку регіонів з урахуванням безпекової ситуації, потреб внутрішньопереміщених осіб, збереження національної ідентичності та стійкого розвитку туризму. Ефективна реалізація туризму продемонструє великий ресурсний потенціал регіонів у сфері туризму і рекреації, отож спроможна до особливого розвитку. Україна вже приймає участь у спільних проєктах з ПРООН, USAID, Європейським Союзом, спрямованих на розвиток. У рамках нової програми транскордонного співробітництва реалізуються ініціативи, спрямовані на зміцнення зв'язків з країнами ЄС, що створює

потенціал для економічної інтеграції українських регіонів у європейський простір.

Аналіз міжнародного та українського досвіду дозволяє зробити висновок, що туризм може відігравати особливу роль у відновленні регіонів, які постраждали внаслідок війни. Туризм, що стрімко зростає у європейських країнах, став потужним чинником структурних змін в економіці, забезпечення демографічної стабільності та вирішення ключових соціально-економічних викликів [1]. Світовий досвід демонструє ефективність застосування всебічного підходу з участю держави, інституційного забезпечення, розвитку інфраструктури, освітньої підтримки, залучення іноземних інвестицій і участь місцевого населення. Натомість, наш, вітчизняний досвід показує реальні приклади відновлення, після різноманітних економічних криз, переворотів та революцій. Сучасні масштаби пошкоджень не зрівняються з минулим, нас чекає новий етап відбудови, для якого потрібні нові методи та підходи. Тому всю отриману інформацію, весь світовий та український досвід, слід професійно проаналізувати та успішно використати у новому процесі відновлення.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВІДНОВЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Аналіз стану та перспектив розвитку туризму в регіонах в Україні

Сучасний рівень та темпи розвитку туристичної сфери у регіонах України має великий вплив на економічну та соціальну складову країни. Слово «туризм» викликає в українців неоднозначні відчуття. Для більшості українців подорожі й відпочинок сьогодні – це велика мрія. Проте не варто забувати, що відпочинкові подорожі чи ділові – усе це види туризму. Відпустки на морі, похід в гори, відрядження й навіть відвідини родини які живуть в іншому регіоні – кожен, з перелічених пунктів є подорожжю. Туризм як сфера передбачає різноманітні складові, які забезпечують ці подорожі: готелі, гіді, музеї, транспорт, ресторани тощо [9]. Незважаючи на проблеми, туризм існує й надалі розвивається, тому залишається ресурсом для відновлення. Як зростала туристична сфера за останні роки, можемо проаналізувати за надходженнями за останні роки (рис. 2.1).

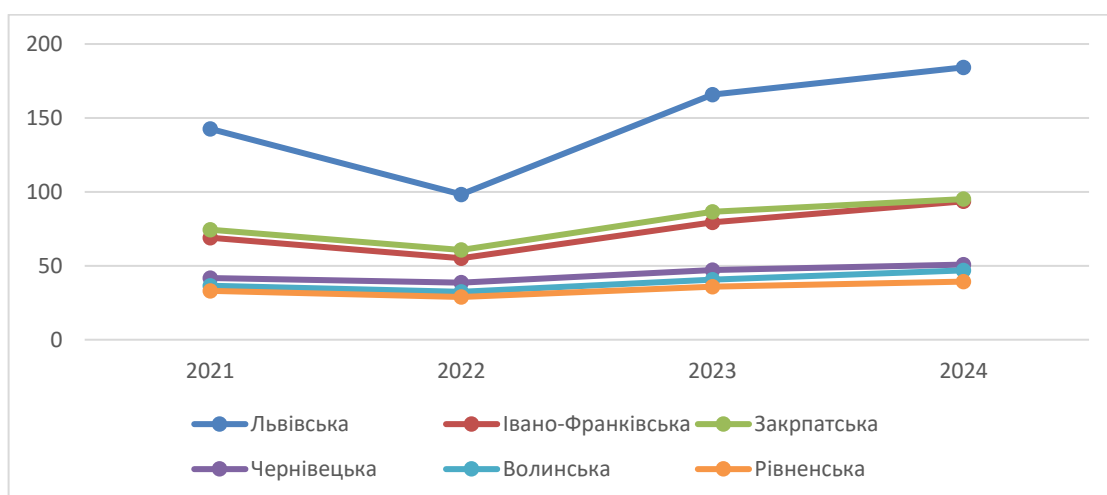

Рисунок 2.1. Вивчення динаміки податкових платежів у сфері туризму західних регіонів України за 2021–2024 рр., млн грн.

Джерело: складено автором на основі даних ДАРТ [51]

На рисунку подано актуальну інформацію про те, як змінювались податкові надходження від туризму в західних регіонах. Львівщина традиційно утримує лідерство за обсягами надходжень, що говорить про активний розвиток туристичної сфери в регіоні. Після спаду, спричиненого воєнними діями, зростання відновилося і продовжилося у наступні роки. Схожа ситуація й у Івано-Франківській та Закарпатській областях, де також простежується стає зростання надходжень. Це вказує на активізацію туристичного руху та підтримку галузі на місцевому рівні. У Чернівецькій області темпи зростання були більш помірними, однак позитивна динаміка все ж зберігається. Це показує, що регіон поступово оговтується від впливу кризи. Волинська та Рівненська області, попри тимчасове скорочення доходів у 2022 році, вийшло стабілізувати ситуацію і вийти на рівень зростання. Загалом, аналіз показує, що туризм у західних областях продовжує відновлюватись, стає важливою частиною місцевої економіки й відіграє помітну роль у процесі післявоєнного відновлення.

Попри наявні труднощі, туризм в Україні продовжує функціонувати і навіть розвиватися, адаптуючись до нових умов. Регулярно надходять туристичні збори від гостей готелів та інших закладів тимчасового розміщення до бюджетів регіонів. За даними Державного агентства розвитку туризму, після початку повномасштабного вторгнення багато українців все ще подорожують з метою відпочинку, але з скороченим бюджетом та на коротші терміни. Крім того, Україну на постійній основі відвідують іноземні журналісти, політики, волонтери, та прості шукачі пригод, які користуються туристичними продуктами і, таким чином, безпосередньо чи непрямым шляхом вкладають кошти у туристичну сферу [19]. Водночас через ризики і наслідки війни туристичні маршрути найчастіше обмежуються відносно безпечними регіонами.

Розвиток туристичної сфери у західних регіонах буде ключовим аспектом повоєнного відновлення, адже саме ці території майже не зазнали руйнувань.

Загалом всі області придатні до відновлення, але на це все потрібен час та комплексний підхід. Інформація про рівень пошкодження областей та перспективи розвитку наявна у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Рівень пошкодження та перспективи розвитку областей

Регіон	Рівень пошкодження	Перспективи
Київська область	Середній	Перспективи високі. Потрібна розробка концепцій сталого туризму, оцінка туристичного потенціалу регіону. Модернізація туризму у столиці
Волинська область	Низький	Перспективи високі. Можливе підвищення туристичної привабливості та культурної ідентичності, відкриття нових локацій, створення сприятливих умов для екотуризму
Львівська область	Низький	Перспективи високі. Потрібна підготовка до великого прийому туристів, розчищення територій, створення безпечних маршрутів, інформаційно-рекламні кампанії
Миколаївська область	Високий	Перспективи обмежені, потрібна стабілізація ситуації. Можлива активізація місцевого туризму як економічного ресурсу, відкриття нових локацій, культурних подій, навчання персоналу
Дніпропетровська область	Високий	Перспективи середні. Можливе створення сприятливих умов для сільського та екотуризму, розвиток агросадиб, екостежок, просування місцевих продуктів
Одеська область	Середній	Перспективи вищі середнього. Можливе відновлення курортної інфраструктури, ремонт набережних, розвиток пляжного сервісу, інвестиції у приватний сектор туризму
Запорізька область	Високий	Перспективи низькі, потребують тривалого відновлення. Можливе підвищення туристичної привабливості та культурної ідентичності, відновлення туристичних маршрутів, реконструкція музеїв, інформаційні кампанії

Джерело: складено автором

За нашими спостереженнями, туризм в постраждалих регіонах України знаходиться у дуже важкому становищі. Проте, саме ця сфера здатна відіграти ключову роль у відновленні після війни. Попри численні недоліки, кожна з областей має свої індивідуальні проблеми в розвитку та різний потенціал для формування ефективної відновлюючої стратегії. Водночас варто враховувати ситуацію залежно від природних умов, структури соціально-культурного

середовища, ступеня зруйнованості інфраструктури. Вважаю, що дослідження перспектив відновлення цих територій можливо за умови впровадження комплексного підходу. Їхні результати в майбутньому дозволять оцінити ефективність виконання поставлених цілей і завдань, а також визначити, чи були досягнуті бажані показники. Такі дослідження допоможуть своєчасно виявляти проблеми, реагувати на недоліки або невідповідності, а також коригувати стратегії й плани відповідно до змін, що сприятиме досягненню кращих результатів. Отож, туризм може стати потужним каталізатором для відновлення економіки в державі. Він сприяє відновленню ідентичності території та в сукупності вищесказаного посилює стійкість до нових можливих викликів.

2.2. Факторний аналіз розвитку туризму в регіонах в Україні

Серед ключових факторів, що впливають на формування розвитку туризму, нині особливої уваги заслуговують політичні та правові аспекти, а також питання безпеки та стабільності. Йдеться, зокрема, про створення нормативно-правових актів, підтримку екологічного туризму, організацію рекреаційних зон, захист прав туристів тощо. Важливо також зформуванню стратегічні напрями розвитку туризму саме на державному рівні, підтримувати децентралізацію та розвиток місцевих ініціатив. Безпека є критично важливим фактором для туристичних регіонів. Для збалансованого розвитку туризму в Україні необхідний комплексний підхід, що враховує природні, соціально-економічні, культурні, політичні та інші чинники. Досягнення балансу між економічними інтересами, охороною довкілля і збереженням культурної спадщини сприятиме тривалому розвитку туризму в регіонах України [6].
Пропонуємо переглянути комплексний аналіз розвитку туризму за минулий рік (табл. 2.2)

Таблиця 2.2 – SWOT-аналіз розвитку туризму в Україні (2024 р.)

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1. Природні ресурси: Україна має величезний потенціал завдяки своїм природним багатствам, серед яких Карпати, Закарпаття, узбережжя Чорного моря, неймовірні лісові масиви та озера.</p> <p>2. Культурна спадщина: Країна славиться великою кількістю історичних пам'яток, архітектурних об'єктів, традиційних ремесел і фестивалів, що приваблюють туристів.</p> <p>3. Туристична інфраструктура в містах: Великі міста, як Київ, Львів та Одеса, мають добре розвинену інфраструктуру — готелі, ресторани, музеї та транспорт, що сприяє комфортному прийому туристів.</p> <p>4. Маршрути для туристів: Існує багато організованих маршрутів для екологічного туризму, агротуризму та культурного туризму, що дозволяють розвивати різні напрямки.</p>	<p>1. Політична нестабільність: Війна та інші політичні виклики обмежують потік іноземних туристів і стримують розвиток інфраструктури.</p> <p>2. Низький рівень розвитку в деяких регіонах: Не всі райони мають необхідну інфраструктуру для прийому туристів, зокрема сільські території.</p> <p>3. Недостатня маркетингова діяльність: Україна має обмежену рекламну діяльність на міжнародному рівні, що ускладнює популяризацію туризму та залучення іноземних туристів.</p> <p>4. Фінансові труднощі місцевих підприємців: Туристичні бізнеси на місцях часто стикаються з проблемами фінансування, через що багато з них не можуть повноцінно розвиватися.</p>
Можливості	Загрози
<p>1. Залучення інвестицій: Туризм може стати привабливою галуззю для міжнародних інвестицій, що допоможе оновити інфраструктуру та збільшити кількість туристичних об'єктів.</p> <p>2. Розвиток альтернативних напрямків туризму: Популяризація агро- та екологічного туризму, велотуризму та інших інноваційних напрямків може стати основою для розвитку нових туристичних потоків.</p> <p>3. Сталий туризм: Поширення ідеї сталого туризму, який поєднує збереження природи, може стати ключем до розвитку сфери в майбутньому.</p> <p>4. Туризм в постконфліктних зонах: Після відновлення територій, які постраждали від війни, можна буде створити нові туристичні маршрути, що сприятиме економічному відновленню регіонів.</p>	<p>1. Політична і економічна нестабільність: Війна та інші внутрішні проблеми можуть негативно вплинути на розвиток туристичного сектору.</p> <p>2. Зміни клімату: Негативні зміни в кліматі можуть вплинути на туристичний сезон та природні об'єкти, що приваблюють відпочивальників.</p> <p>3. Конкуренція з іншими країнами: Україна може стикатися з конкуренцією з боку сусідніх країн, де умови для розвитку туризму є більш стабільними.</p> <p>4. Проблеми з безпекою і якістю сервісу: Недосконалість системи безпеки та нестабільний рівень обслуговування можуть відштовхнути потенційних туристів.</p>

Джерело: складено автором

Загалом, SWOT-аналіз розвитку туризму в Україні за минулий рік вказує на великий потенціал цієї сфери та виокремлює серйозні виклики, з якими стикається країна. Сильні сторони створюють надійний фундамент для

розвитку. Ці фактори дозволяють Україні стати привабливою для туристів, як з внутрішнього ринку, так і з-за кордону. Слабкі сторони водночас стримують ефективність розвитку галузі. Це також негативно позначається на залученні інвестицій і розвитку місцевих підприємств у туризмі. Загрози вимагають уваги та адаптації стратегій розвитку туризму до нових умов, проте, не зважаючи на ці фактори, є значні можливості для розвитку, такі як залучення міжнародних інвестицій, популяризація альтернативних форм туризму та гармонійний розвиток. У результаті, для успішного розвитку індустрії ці напрями можуть та повинні стати основою для зростання туристичної сфери, а також для економічного відновлення деяких регіонів.

На теперішній час значного зростання конкуренції, важливо щоб враховували зовнішні фактори впливу. Це допоможе охоронити культурну спадщину для майбутніх поколінь і мінімізувати шкідливий вплив на довкілля та сприятливо вплине на розвиток. Минулі роки продемонстрували, що провідну роль у відновленні туризму відіграють малі та середні підприємства, які здатні швидко та оперативно адаптувати свою роботу та надзвичайно ефективно в моменті використати власні ресурси. Розвиток туризму забезпечить міжнародну і державну підтримку. Це стимулюватиме розвиток інфраструктури та сприятиме зростанню зайнятості серед місцевих жителів [19]. Саме тому визначення чинників регіонального розвитку залишається надзвичайно важливим і актуальним завданням (рис. 2.2).

Все вище згадане повинне увійти до складу чіткої та сформованої державної політики, яка буде базуватися на аспектах сталого розвитку: впроваджує сучасні технології у містобудування, адаптує інфраструктуру до змін, враховує інтереси місцевих жителів та забезпечує доступність подорожей для кожного.

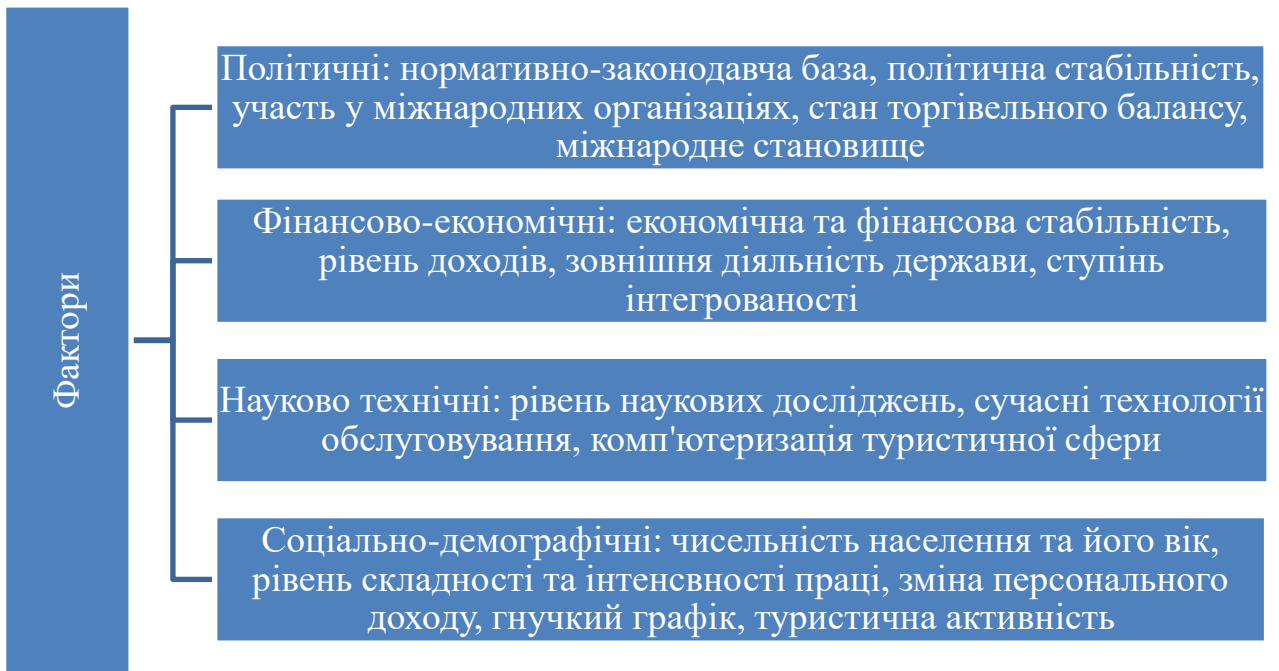

Рисунок 2.2. Фактори впливу на розвиток туризму в регіонах України

Джерело: складено автором

Зробивши факторний аналіз, можна прийти до висновку, що регіональний розвиток туризму в Україні стане важливим етапом у створенні стратегії відновлення, яка забезпечить баланс між екологічною стабільністю та економічним розвитком. Впровадження такої стратегії дозволить ефективно використовувати природні ресурси, зберігати культурну спадщину, а також залучати інвестиції для розвитку інфраструктури, що позитивно вплине на конкурентоспроможність кожного регіону на туристичному ринку. Систематизація та класифікація факторів впливу дозволить сформувати державну політику в сфері туризму, яка сприятиме його стійкому розвитку. Важливо, що це дозволить не лише розвивати, але й підтримувати та сприяти успіху у довгостроковій перспективі.

Таким чином, стратегічне планування з урахуванням усіх ключових факторів впливу є запорукою ефективного відновлення регіонів та їх інтеграції в загальнонаціональний туристичний простір.

2.3. Оцінка рівня розвитку туризму в регіонах України

Туризм завжди відігравав важливу роль у формуванні бюджету України. Ця сфера стимулює зростання багатьох компонентів інфраструктури, зокрема комерційних установ, заклади харчування тощо. Проте, з початку вторгнення росії, індустрія в Україні передбачувано різко зазнала спаду. Початковий інтерес з боку іноземних журналістів і політичних делегацій, які відвідували країну після вторгнення поступово зменшився. Україна зіткнулася із чергою з викликів: закриті авіасполучення, політична нестабільність, фінансові труднощі та нестабільна безпекова ситуація. Попри це, український бізнес продовжує функціонувати, приносячи країні економічну вигоду. Україна звикає до нової реальності, старається відроджуватись та розвивати свій особистий туристичний бренд, про що свідчить туристичний збір у 2024 році (рис. 2.3).

Рисунок 2.3. Динаміка надходжень туристичного збору за 2021-2024 рр.

Джерело: Державне агентство розвитку туризму України[51]

Туристичний збір за 2024 рік виріс майже на 23%, порівняно з показниками минулого року. Військові дії негативно вплинули на індустрію туризму в 2022 році, проте поступово, невеликими кроками дійшли до ще

більшого попиту. Це вказує на успішну відновлюючу стратегію розвитку у повоєнний період. Весь об'єм впливу від воєнних дій наразі важко оцінити через триваючу повномасштабну війну. Проте вже відомо, що минулого року кількість туристичних підприємств скоротилася на 36 % порівняно з 2021 роком. Окупація, бойові дії та постійні обстріли різних регіонів – все це призводить до руйнування інфраструктури (готелів, туристичних баз, аеропортів, залізничного сполучення, а також музеїв, історичних пам'яток і природних об'єктів), саме тих ресурсів, які приваблюють мандрівників (окрім робочих поїздок). Значна частина території України замінована, за оцінками іноземних експертів, становить близько 30 % загальної площі. Особливо складно передбачити довгостроковий вплив військової агресії на туристичний потенціал, адже поки що ми у світі асоціюємося з руйнуваннями та трагедією, це все створює виклик у переконанні міжнародної спільноти у безпечності, надійності та інвестиційній привабливості країни для розвитку туризму.

Проте не варто засмучуватись, представники туристичної сфери кожного дня розвиваються і завдяки своєму професіоналізму відновлюють цю індустрію. Завдяки своїм особистим навичкам, глибокому розумінню специфіки регіону, культури та людей, а також знанню оптимальних маршрутів і допомоги партнерів з України та з-за кордоном, багато туристичних гідів та менеджерів з перших днів активно долучилися до повоєнного відновлення регіонів.

Український туризм демонструє стійкість та адаптивність до нових умов. Вчасне впровадження інноваційних підходів, підтримка з боку міжнародних партнерів та активна участь громад підштовхнуть до відновлення туристичної сфери. Підсумовуючи викладене вище, варто охарактеризувати потенціал розвитку туризму регіонів України (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Характеристика потенціалу розвитку туризму
як складової повоєнного відновлення регіонів України

Регіон України	Потенціал для розвитку туризму	Складнощі для відновлення	Кроки для стимулювання розвитку
Волинська область	Розвинена культурна інфраструктура, історичні пам'ятки, хороші умови для розвитку екотуризму	Частково пошкоджена інфраструктура та об'єкти культурної спадщини	Відновлення культурної та туристичної інфраструктури, розвиток екологічного, сільського та гастрономічного туризму
Харківська область	Потенціал для розвитку ділового туризму, наявність історичних об'єктів	Значні руйнування інфраструктури, зокрема в містах	Відновлення інфраструктури, сприяння розвитку ділового туризму та конференцій
Донецька область	Велика кількість природних і культурних ресурсів для відпочинку	Пошкодження інфраструктури, соціальна нестабільність	Відновлення туризму на природних і культурних об'єктах, зміцнення безпеки
Миколаївська область	Розвинений пляжний туризм, курорти на Чорному морі	Пошкодження прибережної інфраструктури, екологічні проблеми	Відновлення курортної інфраструктури, розвиток екологічного туризму, інвестування в санаторії
Одеська область	Високий потенціал для пляжного туризму, морські курорти	Пошкодження курортної інфраструктури, забруднення навколишнього середовища	Відновлення морського туризму, покращення екологічної ситуації, розвиток інфраструктури
Запорізька область	Природні та історичні об'єкти, можливість розвитку культурного туризму	Пошкодження архітектурних пам'яток, недостатня інвестиційна привабливість	Відновлення культурних пам'яток, розвиток сільського туризму та історичних маршрутів
Київська область	Сприятливе розташування столиці, що формує успішний туристичний потенціал регіону	Труднощі розвитку регіонального туризму через зростання конкуренції	Створення окремих туристичних маршрутів, розвиток екологічного туризму, організація тематичних подій

Джерело: складено автором

Таблиця надає аналіз можливостей для розвитку туризму в обраних регіонах України в контексті їх повоєнного відновлення. Вона висвітлює ключові фактори, що впливають на розвиток туристичної індустрії і її роль у

стимулюванні економічного відновлення на територіях, які зазнали пошкоджень від війни. Різні регіони мають свої характерні особливості, що визначають їх потенціал для розвитку туризму, також розглядаються складнощі для відновлення. Серед них – руйнування інфраструктури, екологічні та соціальні проблеми, які виникли внаслідок конфлікту. У деяких областях це ускладнює відновлення туристичних потоків та зменшує привабливість для відвідувачів. Відповідно підібрані можливості для подолання цих труднощів. Вони містить пропозиції щодо відновлення інфраструктури, розвитку нових туристичних продуктів напрямків і продуктів, наприклад модернізація екологічного туризму, гастрономічних турів і сільських маршрутів. Ці заходи сприятимуть відновленню потоку туристів та економічному розвитку регіонів.

Війна виховала в українців глибоке почуття національної гордості та ідентичності. Подорожі власною країною нині розглядаються не лише як спосіб підтримки національної культури, історичної спадщини та економіки. Багато громадян сприймають внутрішній туризм як свій обов'язок - внести вклад у розвиток місцевої туристичної індустрії та виявити солідарність зі співвітчизниками у складні часи. Водночас туристичний сектор поступово адаптується до нових реалій, а туристи з Європи вже починають повертатися, що свідчить про відновлення довіри до України як туристичного напрямку. Повномасштабний конфлікт – несприятливі часи для індустрії туризму, проте український бізнес стане основним напрямком для повоєнного відновлення. Як би дивно це не звучало, все ж позитивні наслідки для індустрії туризму від цієї страшної війни є. Це ще один шанс заявити на міжнародному рівні, що таке Україна і що таке українці. Впевнено можемо сказати, що з часом, туристичний попит лише зростатиме.

Таким чином туризм стає важливою складовою повоєнного відновлення регіонів України. Правильне використання потенціалу кожного регіону, разом із комплексним підходом до вирішення екологічних та соціальних проблем, створить основу для забезпечення збалансованого розвитку й успішного майбутнього.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Стратегічні напрями відновлення туризму у регіонах України

Повоєнний період для України характеризується необхідністю глибокого переосмислення пріоритетів регіонального розвитку. Одним із напрямів, що має потенціал стати каталізатором економічного, соціального та культурного відновлення, є туризм. Регіони України є унікальним природним середовищем з багатою історико-культурною спадщиною та вигідним географічним розташуванням. Вони володіють значними факторами для активізації туристичної діяльності. У цьому контексті особливого уваги набуває пошук ефективних напрямів використання туристичного потенціалу регіону в умовах післявоєнної трансформації [25]. Туризм може не лише стимулювати появу нових робочих місць та наповненню місцевих бюджетів, а й виконувати важливу соціальну функцію - відновлення культурної пам'яті, підтримку локальних спільнот та формування позитивного іміджу території.

Цей розділ присвячено аналізу ключових напрямів і можливостей розвитку туризму як важливої складової процесу повоєнного відновлення. Окрема увага приділяється вже складеним стратегічним підходам, які мають можливість допомогти забезпечити сталість та ефективність цього процесу в довгостроковій перспективі (табл. 3.1)

Таблиця 3.1 – Стратегічна ціль 1: покращення позицій регіональної економіки на ринку

Оперативні цілі	Завдання
Покращення умов для залучення інвестицій	Розбудова та вдосконалення інвестиційної інфраструктури
	Впровадження системи стимулів для залучення інвестицій, зокрема створення пільгових умов для інвесторів, які інвестують у ключові напрямки, важливі для задоволення суспільних потреб.

Продовження таблиці 3.1

Підвищення рівня туристично-рекреаційних і культурних ресурсів регіону	Розвиток нових туристичних продуктів, у таких напрямках як історико-культурний, культурно-мистецький, спортивний, зелений та медичний туризм тощо.
	Просування туристичного потенціалу області та підтримка інноваційних проєктів і заходів, що формують позитивний імідж регіону.
	Покращення та розширення рекреаційно-курортних зон.
	Збереження, відновлення та популяризація культурної і історико-архітектурної спадщини регіону.
Сприяння зростанню малого та середнього бізнесу	Заохочення підприємницької активності, зокрема серед ветеранів війни та їхніх родин.
	Покращення та розбудова інфраструктури, що підтримує бізнес.
	Розвиток інституційних механізмів підтримки підприємництва.
Покращення ефективності агропромислового сектору	Підтримка зростання та зміцнення виробників агропродукції та їхніх об'єднань.
	Розширення та диверсифікація сільської економіки шляхом розвитку переробки та зберігання сільськогосподарської продукції.
	Просування агропромислового комплексу та стимулювання впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сільських районах.
Заохочення розвитку перспективних форм аграрного виробництва	Заохочення розвитку малого фермерського господарства в сільській місцевості, включно з фермерськими господарствами.
	Підтримка та розвиток вирощування і виробництва нішевих сільськогосподарських продуктів у сферах рослинництва, ягідництва, овочівництва та тваринництва, зокрема органічної продукції.

Джерело: складено автором

Отож, покращення позицій регіональної економіки на ринку у повоєнний період є стратегічною ціллю регіонального розвитку в Україні. Постає питання у формуванні нових процесів зростання, серед яких туризм посідає одне з перших місць. В умовах конкуренції за ресурси, кадри та інвестиції як усередині країни, так і поза її межами, туристична привабливість регіонів може стати вирішальним фактором для їхнього відновлення та модернізації. В таблиці можемо переглянути, що туризм постає як фактор економічної активізації та справжній механізм формування хорошого іміджу країни, залучення людського капіталу та відновлення соціального середовища. Саме через підтримку туристичних ініціатив можна стимулювати розвиток малого та середнього підприємств, покращити інфраструктуру, створити нові робочі місця й залучити кошти міжнародної технічної допомоги. Сфера туризму

здатна швидко генерувати додану вартість, підвищуючи продуктивність і конкурентоздатність місцевих підприємств. Регіони, що підтримують розвиток туризму, стають більш відкритими до партнерства: як внутрішнього, так і міжнародного. Це включає обмін інвестиціями, перенесення технологій, управлінських практик та формування міжрегіональних кластерів. Така стратегічна інтеграція сприяє розбудові локальної й національної економіки.

Важливу роль у цьому процесі відіграє управління з боку територіальних громад та держави загалом. Лише скоординована та скомплектована взаємодія всіх учасників влади, бізнесу, громади та міжнародних партнерів дасть змогу перетворити туризм на рушійну силу сталого повоєнного розвитку туризму в регіонах України. Він буде здатен не тільки оживити локальні сфери економіки, але й відновити довіру до регіонів, як до безпечних і перспективних просторів для життя, праці й відпочинку. Розглянемо другу стратегічну ціль, яка стосується розвитку людського капіталу та підвищення рівня життя населення (табл. 3.2)

Таблиця 3.2 – Стратегічна ціль 2: розвиток людського капіталу та підвищення рівня життя населення

Оперативні цілі	Завдання
Захист і розвиток людського капіталу	Розширення мережі закладів дошкільної освіти та формування оптимальної структури загальної середньої освіти в області з урахуванням усіх потреб місцевих громад, а також профільних ліцеїв та шкіл.
	Модернізація та розвиток професійної технічної освіти в регіоні.
	Розвиток вищих навчальних закладів з урахуванням актуальних потреб ринку праці.
	Покращення стану здоров'я, зокрема ментального, шляхом підвищення якості медичного обслуговування; підтримка реабілітації та інтеграції ветеранів і їхніх сімей у цивільне життя.
	Розвиток культури і спорту, а також молодіжного лідерства з метою створення рівних можливостей для самореалізації як чоловіків, так і жінок.

Продовження таблиці 3.2.

Забезпечення комфортних і безпечних умов проживання для населення	Забезпечення умов для відновлення та стимулювання економіки у територіальних громадах.
	Проведення першочергових заходів щодо безпеки життєдіяльності в громадах, які належать до зон відновлення.
	Формування доступу до послуг для людей з інвалідністю, батьків з дітьми та осіб похилого віку.
	Посилення безпеки регіону, зокрема шляхом впровадження альтернативних джерел енергії та палива.
	Створення сприятливих умов для житлового будівництва через удосконалення існуючих і розробку нових механізмів придбання житла, а також подальшого розвитку системи іпотеки
Покращення системи управління відходами	Впровадження сучасної системи управління відходами, що включає роздільний збір, сортування тощо.
	Розширення потужностей для переробки.
	Підвищення знань населення щодо правильного поводження з твердими побутовими відходами (ТПВ).
Підвищення ефективності роботи органів державної влади та місцевого самоврядування в нових територіальних рамках	Підвищення ефективності системи підготовки державних службовців
	Підтримка розвитку партнерських відносин та обміну досвідом між місцевими органами влади та іншими учасниками для покращення управлінських практик і впровадження інноваційних методів роботи.

Джерело: складено автором

Розвиток людського капіталу та підвищення рівня життя населення на даний час є найактуальнішим питанням. Створення сприятливих умов для життя, відновлення соціальної стійкості та збереження людського потенціалу є пріоритетами повоєнного відновлення, і знову, саме розвиток туризму може стати ефективним інструментом для досягнення цих цілей. Туризм має потенціал як сфера, що відновлює ідентичність та підвищує добробут місцевого населення. У регіонах, де зруйнована інфраструктура й пошкоджене житло, низький рівень життя може призвести до подальшого відтоку населення, зростання міграційних настроїв, поглиблення демографічної кризи та дефіциту кваліфікованого персоналу. Туризм, натомість, здатен оживити локальні сектори економіки, стимулювати територіальні громади, сприяти розвитку

сфери послуг і поверненню активного населення. Така інтеграція туристичних проєктів у загальну стратегію відновлення передбачає створення кращих умов життя для біженців. Забезпечення житлом, залучення до місцевої економіки через участь у туристичному бізнесі, ремеслах, культурних ініціативах - усе це допомагає соціальній адаптації. Виконання завдань, визначених у Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення до 2025 року, повинно бути інтегроване з місцевими ініціативами у туристичній сфері. Це може включати прозорі механізми обліку та надання житлових приміщень, створення інфраструктури для прийому туристів і розвиток локальних ресурсів (природних, історичних, культурних). Саме туризм, при належному управлінні, може стати успішною платформою для реінтеграції територій у національний і глобальний простір. Надзвичайно важливим на даний час є розвиток інноваційної економіки (табл.3.3).

Таблиця 3.3 – Стратегічна ціль 3: розвиток інновацій на ринку економіки

Оперативні цілі	Завдання
Збільшення доданої вартості промислової продукції у секторах смарт-спеціалізації	Заохочення розвитку у нових дослідженнях і технологіях
	Розробка та впровадження інноваційних продуктів
Розвиток модернізованої інфраструктури	Організаційне та фінансове забезпечення інноваційних підприємств
	Формування та підтримка інформаційної бази проєктів
	Розвиток інноваційної інфраструктури, зокрема наукових і технологічних парків, ІТ-кластерів
Підвищення кваліфікації та розвиток людського ресурсу	Підвищення професійної кваліфікації науково-педагогічних працівників
	Сприяння та розвиток співпраці між навчальними закладами та підприємствами регіону
Впровадження цифрової трансформації	Створення системи електронних інформаційних ресурсів в регіонах
	Впровадження сучасних цифрових технологій та високошвидкісного інтернету
	Забезпечення цифрової трансформації системи надання послуг

Джерело: складено автором

Туризм у повоєнний період може стати складовою розвитку інтелектуальної та інноваційної економіки, орієнтованої на стале зростання і

створення високої доданої вартості. Сучасна модель відновлення повинна спиратися на впровадження інноваційних підходів у сферу послуг, цифровізації туристичної інфраструктури, використання смарт-технологій у просуванні регіонів як туристичних брендів. Інноваційний туризм зараз - не просто відпочинок, а створення інтелектуального продукту. Унікальні маршрути, креативні простіри, освітні та культурні кластери – завдяки цьому туристична сфера може стати платформою для розвитку інтелектуального підприємництва, залучення молоді, стимулювання малого бізнесу. На відміну від класичної моделі, де акцент зроблено на важке виробництво або накопичення фінансових ресурсів, туристичний сектор в інноваційній економіці туризм ґрунтується на творчості й ефективному управлінні людським капіталом. Саме тому важливо інвестувати в інфраструктуру, що підтримує інноваційність - цифрові сервіси, логістику, екологічні технології.

Підсумуємо, туризм здатен відіграти ключову роль у процесі повоєнного відновлення регіонів. Поєднання природних ресурсів, історичної спадщини та стратегічного розташування створює основу для формування конкурентоспроможного туристичного продукту. Водночас ефективне використання цього потенціалу вимагає системного та сталого підходу, який би враховував не лише економічні, а й соціально-культурні та екологічні аспекти. Значним викликом є необхідність модернізації інфраструктури, підвищення якості туристичних послуг, та вдосконалення співпраці між владою, бізнесом і громадою. За результатами досліджень, особливої уваги, заслуговує підтримка місцевих ініціатив, розвиток малого підприємництва та залучення молоді до реалізації туристичних проєктів. В умовах належної державної підтримки, стратегічного планування та залучення інвестицій, туризм може стати не лише джерелом економічного зростання, а й чинником соціальної стабілізації та культурного оновлення регіонів. Саме в цьому вбачається одна з реальних можливостей для сталого відродження регіону після війни.

3.2. Розробка проєкту: Туристичний кластер Волинської області «Шацькі горизонти»

Шацький регіон – один із найперспективніших напрямків зростання регіональної економіки, для північного району Волинської області особливо. Незважаючи на досить значний туристичний потенціал, частка сфери у валовому регіональному продукті області залишається досить низькою. У Волинській області важливо підвищити конкуренцію області шляхом створення якісних туристичних продуктів, залучення інвестицій у туристичний сектор та раціонального використання природно-рекреаційних ресурсів регіону. Ключовою метою цієї оперативної стратегії є забезпечення сприятливих умов для активного розвитку туризму та його трансформація у рентабельний, конкурентоспроможний кластер.

Ще одним важливим пріоритетом є створення та підтримка сприятливого середовища для розвитку малого і середнього бізнесу. Формування ефективної державно-громадської системи, потребує його підтримки та захисту, а також координації дій територіальних підрозділів міністерств і центральних органів виконавчої влади, структур обласної державної адміністрації, органів місцевого самоврядування, об'єднань підприємців та установ ринкової інфраструктури. Реалізація відповідних заходів спрямована на створення правових, фінансових, соціально-економічних і організаційно-господарських умов для розвитку малого підприємництва у регіоні. Таке впровадження сприятиме зміцненню потенціалу території, підвищенню ролі у проведенні економічних реформ та структурній трансформації регіональної економіки [33]. Це, у свою чергу, дозволить підвищити соціальне значення за рахунок активного залучення населення до підвищення рівня життя, збільшення працевлаштування незайнятих, наповнення місцевих бюджетів та насичення ринку якісною конкурентоспроможною українською продукцією.

Агропромисловий комплекс Волинської області – один із найбільш вагомих секторів регіональної економіки. Саме в цьому секторі формується

основна частина продовольчих ресурсів та майже три чверті обсягу роздрібного товарообігу, що суттєво впливає на забезпечення продовольчої безпеки як області, так і держави загалом. Серед сильних сторін регіону – наявність родючих земель, відсутність вагомих джерел забруднення навколишнього середовища. Основну роль у виробництві фермерської продукції відіграють особисті селянські господарства (ОСГ), які залишаються основним джерелом доходів для сільського населення. Зазвичай це сімейні господарства, що поєднують вирощування продукції для власного споживання з її реалізацією на ринку. Водночас спостерігається тенденція до поступового скорочення їхньої частки в загальній частині агровиробництва області. З метою захисту малих сільськогосподарських підприємств, зокрема щодо питань збуту продукції, переробки, постачання різних мінеральних добрив, насіння, техніки та її обслуговування, в області активно проводиться інформаційно-роз'яснювальна робота. Пріоритетним напрямком розвитку в регіоні залишається реконструкція та будівництво молочних ферм і тваринницьких комплексів. У свою чергу, малі фермерські та селянські господарства займають важливу нішу у вирощуванні овочів. Для підвищення ефективності реалізації продукції та формування однорідних партій, проводиться робота по створенню груп виробників і коопераційних форм об'єднання [35].

Необхідно звернути особливу увагу на відновлення значущих пам'яток архітектури, наприклад Петропавлівської церкви, що спорудили ще у 1864 році, вона являється одною з найстаріших споруд регіону. Охорона історико-культурної спадщини є важливою складовою державної політики в світі, вона формується за рахунок підтримки міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО. Для Волинської області збереження об'єктів архітектурної спадщини не лише має культурну цінність, а й відкриває нові можливості для економічного розвитку. Відновлення й підтримка пам'яток історії здатні допомогти у залученні інвестицій з приватного та міжнародного сектора.

Такі ініціативи сприятимуть покращенню іміджу регіону, допоможуть здобути статус відповідального суб'єкта міжнародного співтовариства, який

активно реалізує зобов'язання щодо охорони культурної спадщини.. Активна інтеграція в європейське співтовариство можлива лише за умови збереження та переосмислення національної ідентичності, в чому саме історична архітектура відіграє особливу роль.

Актуальність теми. Волинська область має значний туристичний потенціал, який наразі не використовується повною мірою. Регіон має унікальні природні ресурси, культурну спадщину, транскордонне положення та давні релігійні традиції. Формування туристичного кластера на основі Шацького регіону дозволить об'єднати зусилля громади, бізнесу й влади задля сталого розвитку туристичної сфери, забезпечення нових робочих місць і зростання місцевої економіки. Розвиток цієї сфери є пріоритетним напрямом соціально-економічного зростання як України в цілому, так і Волинської області зокрема. Волинь володіє потужним природним, історико-культурним та рекреаційним потенціалом, який залишається недостатньо використаним. В умовах глобалізації та посилення конкуренції між регіонами за туристичні потоки постає необхідність системного підходу до розвитку цієї галузі.

Туристичний кластер як форма об'єднання різних учасників туристичного ринку – готелів, туристичних агенцій, органів місцевого самоврядування, власників туристичних об'єктів, громадських організацій - дозволяє підвищити ефективність управління індустрією й створює умови для синергії, інноваційного розвитку, покращення якості послуг та зростання інвестиційної привабливості регіону. У контексті євроінтеграційних прагнень України та зростаючого інтересу до внутрішнього туризму, актуальність створення туристичного кластеру на Волині полягає в необхідності формування конкурентоспроможного туристичного продукту, який би відповідав сучасним вимогам як українських, так і іноземних туристів. Це сприятиме не лише економічному зростанню області, але й збереженню культурної спадщини, розвитку інфраструктури, підвищенню якості життя місцевого населення.

Сфера: туризм

Місцезнаходження: Шацька територіальна громада

Детальний опис проєкту: Кластер пропонує яскравий сімейний пізнавальний відпочинок для туристів з сусідніх міст, інших населених пунктів Волині, України та з-за кордону. Пропонуються екскурсії Шацьким національним природним парком на катері, човном, велосипедом, кіньми та пішки, мандрівки заповідними місцями, відвідування духовних святинь, зайняття різними видами активного туризму (кінний, водний, велосипедний), відвідування народних умільців та майстер-класи, спеціалізовані виставки, ярмарки, воркшопи. Обов'язковим є відвідання легендарних Шацьких озер (загалом їх понад 30): Світязь, Пулемецьке, Пісочне, Луки, Люцимер тощо.

Шацька територіальна громада – одна з найбільш розвинутих міських громад у Волинській області. Загальна кількість населення 17898 осіб: міське населення – 8477 осіб (47,3%) та сільське населення – 9421 осіб (52,7%). Площа – 948 км², 35 населених пунктів. Вона вражає своїм багатим історичним минулим і казковими краєвидами. Перша літописна згадка про Шацьк датується 1545 р. У 1554 р. м. Шацьк отримало магдебурзьке право. У цьому році місто буде відзначати 480-річчя. Громада розташована на півночі Волинської області, між річками Стохід і Прип'ять. Відстань до обласного центру м. Луцька – 95 км. На території громади 20 річок, 30 озер, 35 об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного. Добре збережено автентичну культуру Волині, звичаєві та обрядові характеристики і неймовірні природні ландшафти. Шацька громада – одна з небагатьох, де спостерігається позитивний приріст населення. До кластеру можуть долучитися всі зацікавлені суб'єкти туристичної сфери, громадські організації, інші зацікавлені особи тощо.

Рисунок 3.1. Логотип туристичного кластеру «Шацькі горизонти»

Мета проекту: створення конкурентоспроможного, інноваційного та сталого туристичного кластеру у Волинській області, що базується на ефективній взаємодії між представниками туристичної індустрії, органами влади, громадськими організаціями та територіальними громадами. Такий кластер має забезпечити комплексний розвиток регіонального туризму, підвищення його інвестиційної привабливості, стимулювання підприємництва, а також сприяти збереженню і популяризації культурної, історичної та природної спадщини Волині.

Завдяки створенню туристичного кластеру передбачається формування цілісного туристичного продукту, підвищення якості послуг, удосконалення інфраструктури, просування регіону на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках, а також розвиток креативної економіки, яка активно інтегрує туризм у загальний соціально-економічний розвиток області. Функціональні напрямки діяльності туристичного кластеру можна переглянути в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 – Функціональні напрямки діяльності туристичного кластеру

Напрямок	Вид діяльності
Розвиток інфраструктури	Реконструкція доріг, облаштування пляжів, створення нових екомаршрутів, інфоцентрів
Маркетинг і брендинг	Просування туристичного кластеру як регіонального бренду, створення хорошої реклами
Освіта та підготовка кадрів	Курси для гідів, менеджерів з туризму, спеціальна освітня підготовка, перевірка знань
Екологічний туризм	Веломаршрути, екостежки, сільський туризм, кемпінги
Підтримка малого бізнесу	Гранти на новий бізнес, підтримка місцевих ініціатив

Джерело: складено автором

Завдання проекту:

- Визначити ключові туристичні локації Волині для включення до кластеру.
- Розробити тематичні маршрути за напрямками: історичний, природний, релігійний, гастрономічний.
- Налагодити партнерство між місцевими громадами, бізнесом і освітніми установами.

- Провести інформаційну кампанію для популяризації кластеру в Україні та за її межами.
- Впровадити модернізовані електронні ресурси для туристів (новий сайт, застосунок, цифрові карти).

Оціночна вартість створення проєкту:

Сфера	Обсяг витрат
Реконструкція інфраструктури	80 млн. грн
Будівництво закладів проживання та харчування	120 млн. грн.
Туристичні послуги	35 млн. грн.
Комунікації(реклама, цифровізація)	15 млн. грн.
Координаційний центр та навчання кадрів	10 млн. грн.
Разом	260 млн. грн.

Потреба у інвестиційних коштах: для досягнення всіх завдань та цілей, як бачимо, кластер потребує досить великих інвестицій, проте завжди можна почати з меншого.

Спосіб залучення інвестицій: прямі інвестиції іноземних партнерів, публічні та приватні підприємства, державні, міжнародні та місцеві гранти і субсидії, соціальне фінансування, банківське кредитування, прямі продажі, оренда землі, співпраця з інвесторами.

Орієнтовний розрахунок строку окупності:

Основні джерела доходу:

- Проживання туристів 100 тис. туристів/рік * 1000 грн. (середня витрата на 1 туриста) = 100млн. грн./рік
- Послуги видів туризму 50 тис. туристів/рік * 400 грн. (середня витрата на 1 туриста) = 20млн. грн./рік
- Сувеніри, гастрономія, локальні послуги 70 тис. туристів/рік * 300 грн. (середня витрата на 1 туриста) = 21 млн. грн./рік

Разом: приблизно 141 млн. грн./рік

Операційні витрати на персонал(орієнтовно): 50 млн. грн./рік

Чистий прибуток(орієнтовно):

141 млн. грн./рік – 50 млн. грн./рік = 91 млн. грн./рік

Рівень готовності проєкту: Шацька міська рада ще в 2021 році відібрана до реалізації проєкту «Перспективи сталого розвитку сільських територій» - ініціатива, спрямована на підтримку громад у вирішенні актуальних питань сільського розвитку та підвищенні їхнього потенціалу для розбудови сильних сільських спільнот. Проєкт реалізується у співпраці з міжнародною благодійною організацією DRA «За Європейське громадянське суспільство», громадською організацією «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини [17].

Впровадження цього проєкту розпочалося із навчальних онлайн-курсів упродовж вересня-грудня 2021р, в яких взяли участь та отримали сертифікати про успішне навчання відповідальних працівників міської ради. У минулому році знімали кадри до майбутнього фільму, де було показано побут жителів села Острів'я. Оpubліковано у журналі статтю «Кластер сільського туризму «Водні плеса Шаччини». Створено промоційні відеоролики «Відео до дня туризму 2022», «Шацький край 360». Оpubліковано ряд статей на сайті міської ради, поширено в місцевих засобах масової інформації. Створюються зразкові етнографічні колекції шкільних музеїв в ЗЗСО «Шацький ліцей», ЗЗСО «Шацька гімназія». Над концепцією перебудови експозиції шкільного музею історії села ретельно працюють в ОЗЗСО «Мельниківський ліцей». Розробляється сайт «Шацьк туристичний». Функціонують садиби «Затишок», «Файна садиба», «Затишна місцина» «Жасмін», готельні кімнати «Затишний куточок». Все перераховане можна додати до нашої розробки цілісного кластеру «Шацькі горизонти». Інформацію щодо забезпечення наведено на рисунку 3.2.

Рисунок 3.2. Забезпечення туристичного кластеру «Шацькі горизонти»

Джерело: складено автором

Дослідивши отримані дані було спрогнозовано та складено орієнтовний план по створенню туристичного кластеру (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Орієнтовний план реалізації (2025–2028)

Етап	Зміст роботи	Термін
I	Інвентаризація ресурсів, партнерства, аналіз	2025
II	Розробка маршрутів, бренду, сайту	2026
III	Впровадження кластеру, відкриття туристичних центрів	2027
IV	Просування та розширення кластеру, залучення інвесторів	2028

Джерело: складено автором

Джерела фінансування:

- місцеві бюджети
- державні програми підтримки регіонального розвитку
- грантові кошти ЄС (програма Interreg, культурні проекти)
- приватні інвестори, туристичний бізнес

Партнери проекту:

- органи місцевого самоврядування

- туристичні агенції та готельєри
  - ВНЗ Волині (наприклад, ЛНТУ, СНУ імені Лесі Українки)
- громадські організації
- прикордонні партнери з Польщі

Очікувані результати:

1. Збільшення кількості туристів.
2. Створення нових туристичних продуктів (тури, маршрути, події).
3. Нові робочі місця у сфері туристичної діяльності.
4. Підвищення впізнаваності Волині як туристичного регіону.
5. Посилення транскордонної співпраці з Польщею.
6. Збереження природної спадщини.
7. Формування позитивного іміджу Волині.

Висновки. Туристичний кластер «Шацькі горизонти» - це не просто туристичний об'єкт, це можливість дати новий імпульс розвитку Волині як сучасної інтегрованої моделі регіонального розвитку. Гармонійне поєднання мальовничих ландшафтів, історичної спадщини та гостинності місцевих жителів формує сприятливий ґрунт для розвитку стабільного й економічно вигідного туризму. Кластер буде відкривати регіон для українських та міжнародних туристів, стимулювати зайнятість місцевих жителів та зберігати природну спадщину. Цей проєкт здатен стати інноваційною стратегією повоєнного відновлення такого регіону як Волинська область та буде слугувати прикладом для сталої туристичної економіки.

ВИСНОВКИ

У межах дослідження теми «Туризм як складова повоєнного відновлення регіонів України» було здійснено комплексний аналіз теоретичних, аналітичних та практичних аспектів ролі туризму у процесі регіонального відновлення в умовах післявоєнної трансформації, а також розроблено прикладну модель туристичного кластеру для Волинської області.

У першому розділі було розкрито теоретичні засади розвитку туризму як ефективного інструменту регіонального відновлення. Обґрунтовано, що туризм має мультиплікативний соціально-економічний ефект: сприяє зростанню зайнятості, активізує малий і середній бізнес, покращує інфраструктуру, зміцнює соціальну згуртованість та зберігає культурну і природну спадщину. Підкреслено, що в умовах постконфліктного розвитку туризм може виступати одним з ключових напрямів формування стійкості та самоорганізації регіональних спільнот.

У другому розділі проведено діагностику сучасного стану туристичної галузі України та визначено перспективи її відновлення в умовах воєнного та післявоєнного періоду. Встановлено, що попри значні втрати інфраструктури, порушення логістики та зниження туристичної активності, внутрішній туризм демонструє потенціал до швидкої адаптації. Оцінено роль державних стратегій, міжнародної підтримки, а також ініціатив місцевих громад у відновленні туристичного сектору. Виявлено ключові бар'єри та можливості для трансформації галузі у більш стійку, екологічно орієнтовану та інклюзивну.

У третьому розділі акцент зроблено на прикладному аспекті: досліджено туристичний потенціал Волинської області як регіону, що не зазнав активних бойових дій, однак потребує економічного пожвавлення. На основі виявлених ресурсів та потреб розроблено модель туристичного кластеру, яка передбачає інтеграцію туристичних операторів, готельно-ресторанного бізнесу, культурних установ, освітніх закладів, громад та органів влади задля спільної реалізації туристичних проєктів. Кластер орієнтований на сталий розвиток, інновації,

якість послуг та формування сильного регіонального бренду. Загалом, результати дослідження підтверджують, що туризм є не лише джерелом економічного зростання, а й важливим механізмом соціального відновлення, ідентичності та стійкості у післявоєнний період. Запропонована модель кластерного розвитку туризму може бути використана як приклад для інших регіонів України, які потребують стратегічного перезавантаження в умовах відновлення.

Отож, Україна проходить через один із найскладніших викликів у своїй сучасній історії - повномасштабне воєнне вторгнення, що завдало значних руйнувань для інфраструктури, економіки та соціальної сфері багатьох регіонів країни. У процесі повоєнного відновлення особливе місце займає питання сталого розвитку, відновлення економіки та повернення нормального життя на звільнені та постраждалі території. У цьому контексті туризм постає не лише як сфера економіки, а як ефективний інструмент соціально-економічної стабілізації, культурної реінтеграції та міжнародної репрезентації країни. Все вище сказане доводить те, що туризм – важлива складова повоєнного відновлення регіонів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніпко Н., Андрусак Н. Зацікавленість іноземних туристів Україною: особливості післявоєнного туризму. *Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект*. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 323–326.
2. Атаманчук З. А. Розвиток міжнародного туризму в умовах пандемії COVID-19: тенденції та очікування. *Бізнес Інформ*. 2020. № 5. С. 94–99.
3. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. *Наукові перспективи*. 2022. № 5 (23). С. 168–180.
4. Барвінок Н. В. Вплив глобальних безпекових факторів на розвиток міжнародного туризму в Україні. 2022. №4 (11). С. 139–151.
5. Барвінок Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2022. 18 (2), 206–217.
6. Бігус М. М., Гальків Л. І., Добушовський П. А. Туристичний бізнес під впливом сучасних змін, зумовлених світовими викликами. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 3. С. 7–12.
7. Бойко В. О., Далевська Н. М. Розвиток туризму після збройних конфліктів у різних країнах світу. *Управління змінами та інновації*. 2022. С. 5–10.
8. Бордун О. Ю., Деркач У. В. Теоретичні та практичні засади дослідження похмурого туризму України. *Географія та туризм. Серія: Географія рекреації та туризму: теоретичні та практичні питання*. 2017. Вип. 30. С. 62–72.
10. Бунтова Н. В. Потенціал України на міжнародному ринку туристичних послуг. *Наук. вісник Херсонського дер. ун-ту*. 2016. Вип. 17, Ч. 2. С. 21–24.
11. Главацька Н. Етнофестивалі на території українських скансенів: культурно-просвітницький аспект. Національний музей народної архітектури та побуту України. URL: <http://surl.li/jtkksi>.

12. Горб К. Д, Крутякова Ю. П. Нові перспективи військового туризму в Україні. Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. С. 87–90.

13. Гук Н. А. Міжнародний туризм в Україні: реалії та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7, Ч. 1. С. 99–102.

14. Даниліна С. О., Коцюрубенко Г. М., Шикіна О. В. Фінансово-економічні наслідки пандемії для світової туристичної галузі. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 52-1. С. 29–34.

15. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління URL: <http://surl.li/gsqpl>.

16. Демків Ю. М., Стукач Т. М. Українська туристична галузь у світовому середовищі: адаптація за умов впливу глобальної міжнародної кризи COVID-19. Бізнеснавігатор. 2020. Вип. 4. С. 18–25.

17. Зарубіна, А., Сіра, Е., & Демчук, Л. (2022). Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. № 41. URL: <http://surl.li/jtkts>.

18. Заячківська Г. А., Сікула А. О. Військовий туризм як один з перспективних напрямків післявоєнного розвитку туризму в Україні. Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення. Львів: Вид-во ЛТЕУ, 2022. С. 267–269.

19. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. Економічна правда. 21.07.22. URL: <http://surl.li/exqco>.

20. Кіш Г. В. Сучасні туристичні тенденції в постпандемічний період. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2021. Вип. 7. С. 27–34.

21. Козлова А. Туризм в умовах війни: що відбувається з галуззю й які перспективи на цьогорічний сезон. *Comments.ua*. 15.06.2022. URL: <http://surl.li/jtkxpr>.

22. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. *Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект*. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 337–341.

23. Кукліна Т., Цвілий С., Журавльова С. Загальні тенденції розвитку світового туризму: від коронавірусу до військової агресії. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 23. С. 12–15.

24. Кушнар'єв В., Поліщук О. Мілітарі-туризм як інноваційний напрямок екстримального та пізнавально-розважального туризму. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2018. №1. С. 107–118.

25. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні: перспективи розвитку і конкурентоспроможність. ДАРТ. 29.06.2023. URL: <http://surl.li/jtkyn>.

26. Машіка Г., Грабар М., Кашка М. Вплив російсько-української війни на розвиток туристичної індустрії країн ЄС. 2023. Вип. 79. С. 236–239.

27. Матвійчук Л.Ю. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: монографія. Видання 6. Луцьк, ЛНТУ, 2020. С. 320

28. Матвійчук Л. Ю. Організаційно-економічний механізм екологічного регулювання ланцюгів постачання в регіоні. *Економічний форум*. Луцьк. С. 294–301.

29. Матвійчук Л. Ю. Структурна модернізація туристичної галузі регіону шляхом впровадження смарт-спеціалізацій. Збірник наукових праць Луцького НТУ . С. 132-142.

30. Моца А. А., Шевчук С. М., Серєда Н. М. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 41. URL: <http://surl.li/jtlcc>.

31. Носир'єв О., Деділова Т., Токар І. *Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 1 (26). С. 55–68.

32. ООН / Організація Об'єднаних Націй: офіційний сайт. URL: <http://surl.li/jtldn>.

33. Осінська О. Б., Топорницька М. Я. Політика стимулювання розвитку рекреаційного туризму: від відновлення санаторно-курортного до

масштабування відпочинково-оздоровчого туризму. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі, 2023. № 8. С. 29–36.

34. Парфененко Г. Стало відомо, як війна в Україні вплинула на туризм Німеччини та США. DIP. Туристичний портал. 20.03.2022. URL: <http://surl.li/hprft>.

35. Шинкаренко В. М., Шинкаренко Л. В., Орлов Є. В. Аналіз інвестиційної привабливості галузей індустрії гостинності за допомогою математичних методів. Науковий вісник: *Збірник наукових праць Одеського національного економічного ун-ту*. 2023. № 1–2 (302–303). С. 135–143.

36. Подорожі Україною під час війни: правила безпеки. ДАРТ. 23.05.2023. URL: <http://surl.li/hftej>.

37. Приседська В. Як переживає війну туристична галузь. BBC News Україна. 03.06.2022. URL: <http://surl.li/gsqps>.

38. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни». Урядовий портал. URL: <http://surl.li/cnjgr>.

39. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки. 2022. Вип. 46. С. 11–15.

40. Романова А. А. *Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів*. Modern economics. 2018. № 9. С. 93–104.

41. Смирнов І. Г. Регіональний аналіз ресурсної бази для розвитку військового туризму у США. Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та управління в Україні та світі. Полтава: ЦФЕНД, 2017. С. 135–138

42. Стратегія розвитку туризму Волинської області. URL: <http://surl.li/gefpx>.

43. Туризм в умовах війни. Перетворювати місця живої трагедії на варіант розваги – неприпустимо. Wprost Україна. 06.02.2023. URL: <http://surl.li/jtlin>.

44. Туризм під час війни. Як галузь виживає та готується до відновлення. Київстар Бізнес. 22.06.2023. URL: <http://surl.li/jtliiy>.

45. Туризм – потужний інструмент повоєнного відновлення економіки України. ДАРТ. 07.07.2023. URL: <http://surl.li/jtljn>.

46. Цимбалюк С. М. Проблеми розвитку туризму на території України під час воєнного стану. Актуальні проблеми розвитку освіти в сфері туризму, фізичної культури та спорту. Хмельницький: ХГПА, 2023. С. 99–102.

47. Чорна Н. М. Стан та основні тренди розвитку туристичної галузі України в умовах сьогоденних викликів. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. 2023. № 8. С. 72–78.

48. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. РБК-Україна. 13.06.2022. URL: <http://surl.li/epbpl>.

49. Шамара І. М., Савченко М. Г. Вплив політичної нестабільності на розвиток туризму в країнах Близького Сходу. Вісник ХНТ ім. В. Н. Каразіна. Харків. 2019. Вип. 10. С. 219-226.

50. Шандор Ф. Ф., Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: підручник. Київ: Знання, 2013. 334 с.

51. ДАРТ. Державне агентство розвитку туризм. URL: <https://www.tourism.gov.ua>